

דורשיבוע

בס"ד

פרשת דברים, תשע"ז, מספר 1230

"לראות בטובת בחיריך" – רעיון הבחירה בספר דברים

בנימין סלנט

על הפסוק "וַזְבַּחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצְאֲנָךְ... כַּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ וְאָכַלְתָּ בְשַׂעֲרֶיךָ בְּכָל אֹתוֹת נִפְשֶׁךָ" אומר הרמב"ן: "לומר שיתירם חולין בכל מקום ובלבד שיהיו זבוחין" (בפירושו לדב' יב:כא). על הפסוק "וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר... שָׁמָּה תִּבְיָאוּ" (יב:יא) אומר רש"י:

לעיל (פסוק ו') אמור לעניין שילה וכאן אמור לעניין ירושלים, ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו, משחרבה שילה באו לנוב, וחרבה נוב ובאו לגבעון. היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים.

ירושלים אינה נזכרת כלל בתורה, פרט להזכרת שלם עירו של מלכי צדק (בר' יד:יח), ואולם רש"י, בפירושו לפסוק: "וְעִבְרַתֶּם אֶת הַיַּרְדֵּן וְיִשְׁבַּתֶּם בְּאֶרֶץ" (יב:י) אומר (בעקבות ספרי דברים סה-סח): "אין זאת אלא בימי דוד, אז 'וְהָיָה הַמָּקוֹם', בנו לכם בית הבחירה בירושלים". לדברי רש"י, "המקום" לא נבחר עד לימי דוד. בדרך דומה מבאר גם החזקוני (ר' חזקיה ב"ר מנחם המאה ה-13), ומסביר מדוע לא נזכר שם המקום: "לא פירש המקום לפי שהשכינה שרתה בכמה מקומות, כמו: גלגל, שילה, נוב, וגבעון, ובית עולמים (בית המקדש)". נראה כי לדעתו הביטוי "המקום אשר יבחר ה'" מתייחס במהלך הדורות לכל המקומות האלה.

דעתו של הרמב"ם שונה: המקום הנבחר היה מאז ומעולם ירושלים, אלא שהדבר לא התגלה לישראל. ב"מורה הנבוכים" הוא מביא "שלושה נימוקים של חוכמה" לכך: האחד, שלא יילחמו עליו האומות (לכשידעו מקומו); השני, שלא ישחיתו ולא יחריבוהו... והשלישי, "והוא החזק", שגם השבטים לא יילחמו שיהיה בנחלתם (מהדורת מ' שורץ, חלק שלישי, פרק מה). לדעת קאסוטו, בתגובה למבקרים המאחרים את זמנו של ספר דברים, בוודאי קדם ספר דברים לימי הבית, כי אחרת היינו

אחד המאפיינים של ספר דברים הוא עניין הבחירה. כמה רעיונות יסוד של הספר קשורים לכך, והם: בחירת ה' בעמו ישראל, המקום אשר יבחר ה', ועקרון הבחירה החופשית.

בחירת ישראל

רעיון בחירת ישראל בולט ומודגש בספר דברים,¹ ובא לידי ביטוי בפסוקים רבים:

בְּךָ בָּחַר ה' אֶל־לְהִיךָ לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים. לֹא מִרְבֶּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק ה' בְּכֶם וַיִּבְחַר בְּכֶם... כִּי מֵאֲהַבְתָּ ה' אֶתְכֶם וּמִשְׁמְרוּ אֶת הַשְּׁבִיעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתִּיכֶם (ז:ו-ח; וראו גם ד:לו; י:טו ועוד).

הנצי"ב, בעל "העמק דבר", מרחיב ומסביר את הסיבה לבחירת ה' בעמו: "לא מחמת גדולת דעתם, אלא מאהבה שבא בלי טעם נגלה לאחר... אהבת ה' לישראל הוא משום שהמה חלק א-לוה ממעל". ועל הכתוב "וּמִשְׁמְרוּ אֶת הַשְּׁבִיעָה" הנצי"ב מוסיף: "עוד טעם שבחר בכם מחמת שכבר נשבע לאבותיכם".

בחירת ה' את עמו מבין כל העמים, היא בשל היות העם, "זרע קודש, ועם סגולה". וכך מבאר זאת היינמן (שם): בחירה זו "מושגתת ... במשמעותה המורחבת על רגשי האהבה והחשק של ה' אל עם ישראל ואבותיו... ועל התפקיד המיוחד לעם שהוא זרע קודש".

המקום אשר יבחר

ביטוי מיוחד זה מופיע בספר דברים כעשרים פעם, אך לא הוגדר ולא נרמז מיקומו של "המקום". משתמע מכך, שבשלב זה, שלב היתר הבמות, כל מקום ראוי לזבח.

* בנימין סלנט, קיבוץ סעד.

¹ י' היינמן, ערך "בחירה", אנציקלופדיה מקראית (כרך ב, תש"ד, טורים 46-48). "מ גרינץ קובע כי בספר דברים בולטים שני עיקרים: הראשון, האמונה באחדות ה', והעיקרון הגדול השני הוא רעיון בחירת ישראל (ערך "ס" דברים", האנציקלופדיה העברית, כרך יא, תשכ"ט, טור 884).

מבטא, כנראה, את ההתלבטות שעדיין קיימת אצלו ואצל חלק מן ההוגים. משתמע מדבריו שדעתו בנושא אינה חד משמעית. כך בתשובת החבר (שם):

הרי שהוא מודה כי יש סיבות אמצעיות על פיהן תהיינה התולדות... ואם ישר הוא ולא מתעקש, יוכרח להודות כי מוצא הוא את רצונו חופשי... ירצה יעשה, לא ירצה - ימנע מעשותם.

הרמב"ם עוסק בהרחבה בנושא הבחירה החופשית גם בהלכות תשובה, וב"מורה הנבוכים" בכמה מקומות. בחלק ג' פרק יז הוא אומר במפורש:

יסוד תורת משה רבנו עליו השלום וכל ההולכים בעקבותיה הוא, שהאדם בעל יכולת מוחלטת, כלומר, שהוא בטבעו, בבחירתו וברצונו עושה כל מה שניתן לאדם לעשותו.

דב רפל מרחיב בנושא הבחירה החופשית, ובמבוא לספרו **שירת האזינו עם מבוא ופירוש** (תל-אביב 1996) הוא כותב: "שהמקרא רואה את האדם ... כבעל רצון חופשי ובעל בחירה חופשית ... רעיון זה הוא אחד מרעיונות יסוד החוזרים ונשנים במקרא כולו".

נחמה ליבוביץ כותבת על הפסוק: "רְאֵה אֲנִי נִתֵּן לְפָנֶיךָ הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה, אֲשֶׁר תִּשְׁמָעוּ" וגו' (דב' יא:כו):

הקדמה זו המבטיחה ברכה לשומעים למצוות הבורא ... היא גם הקובעת את העיקרון הגדול של הבחירה החופשית. כנאמר בדברים רבה ד, ג: "ראה אנכי" וגו' אמר ר' אלעזר: משאמר הקב"ה הדבר הזה בסיני, באותה שעה (איכה ג:לח): "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", אלא מאליה הרעה באה על עושי הרעה, והטובה באה על עושי הטובה.⁴

הרב יוסף דוב סולובייצ'ק דן בנושא זה בספרו **"זמן חירותנו"** (תל-אביב 2010, עמ' 48-51): "גדולתו של אדם – כבודו וכושר היצירתיות שלו – מתבטאים בחופש הרצון שלו וביכולתו לבחור". זאת בניגוד לעבד, "שהאפשרות של בחירה בין שתי חלופות נשללה ממנו". בהמשך הגרי"ד מסביר, שהאדם נברא כבעל בחירה חופשית, כדי שיוכל ליצור ולעצב את העתיד, ובכך לקבוע את גורלו. בספר **"פרקים במחשבת הרב**

מוצאים לפחות "רמז קל לירושלים, כמקום אשר בחר בו ה' לשכן שמו שם".²

הבחירה החופשית

המדרש בדברים רבה (ד' ג') מדבר על בחירה בין שתי דרכים: "א"ר חגי, ולא עוד שנתתי לכם שני דרכים, אלא שנכנסתי לפנים משורת הדין ואמרתי לכם ובחרת בחיים". המהרז"ו (ר' זאב וולף איינהורן, נפטר ב-1860) מסביר בפירושו, שבסוף התוכחות ניתנת לעם הבחירה.

שאלת הבחירה החופשית היא שאלה פילוסופית נצחית, שעסקו בה הוגים יהודים והוגים בעולם. בכל הדורות התלבטו אנשי מחשבה בשאלה, האם האדם חופשי ברצייתו או תלוי בכורח פנימי, או בסיבות חיצוניות כלשהן. נתון הכרחי המאפשר לאדם בחירה הוא היותו בן חורין, ולפיכך היותה יציאת מצרים הזדמנות ראשונה של בני ישראל לבחור. נראה לומר, שהפסוק: "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", החוזר פעמים רבות במקרא, נועד להזכיר לעם את היותם בני חורין.

חז"ל דנו בשאלת ההשגחה והבחירה החופשית, הידיעה והבחירה. מאמרו של רבי עקיבא: "הכל צפוי והרשות נתונה" (אבות ג, טו) נידון אצל חכמים. א"א אורבך מביא כמה מאמרים של תנאים ואמוראים שדנים בנושא הבחירה החופשית, ללא הסכמה חד משמעית. אולם על רבי עקיבא הוא קובע: "מצאנו ... בדברי ר' עקיבא הדגשה ברורה של עקרון חופש הבחירה".³ רב סעדיה גאון (882-942) מביא בספרו "האמונות והדעות" מספר טיעונים לקיום הבחירה החופשית: "היכולת בידי האדם לעשות או שלא לעשות, הכל לפי רצונו" (מאמר רביעי ד', תרגום י' קאפח). בהמשך רס"ג מביא טיעון נוסף: על הבחירה אדם מקבל גמול, כפי שלא יקבל שכר על מה שלא ציווהו, והוא שואל: "הרי אפשר שיענישוהו על מה שלא הזהירו? והרי יהיה זה עוול?!". כלומר, האם ייתכן שאדם יענש כשלא הייתה בידו אפשרות הבחירה? מעניינת היא דעתו של רבי יהודה הלוי (1075-1141) בספר הכוזרי. באשר לשאלה אם יש לאדם בחירה חופשית, החבר טוען, כי כל בני האדם מאמינים בבחירה חופשית (מאמר ה', סימנים יט-כ). ריה"ל מנסח תשובתו כדעת הרבים ולא דווקא כדעתו שלו, ובכך הוא

² ראו ערך "דברים", אנציקלופדיה מקראית, כרך ב, תשי"ד, טור 614.

³ א"א אורבך, "על ההשגחה", חז"ל – פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשכ"ט, עמ' 235.

⁴ נ' ליבוביץ, עיונים בספר דברים: בעקבות פרשנינו הראשונים והאחרונים, פרשת ראה, עמ' 121.

היום בְּרָכָה וּקְלָלָה" אומרים הפרשנים:
"שתבררו לכם מהן מה שתרצו" (הרמב"ן);
"ותבחרו לכם את הישר בעיניכם" (בכור
שור); "והעניין הוא בבחירתכם" (רלב"ג);
"ושניהם לפניכם להשיג מה שתבחרו"
(ספורנו). הגר"א מסביר שהכתוב "נותן
לפניכם" בלשון הווה משמעו: "שכל ימך,
עד תשלום ימך, יש לך ברירה לבחור בדרך
הטוב, אפילו עד יום המיתה" ("קול אליהו"
פר' ראה).

יוסף דב סולוביצ'יק" (אברהם בית דין,
ירושלים תשמ"ד), הגר"ד עושה הבחנה
מעניינת בין היחיד לבין הציבור: "בבחירה
החופשית של היהדות בכללה, היהדות
הדגישה כל כך את יסוד הבחירה החופשית
... כנסת ישראל חייבת להשתמש בבחירה
חופשית זו בכל מקצועות החיים בכלל
ולטובת מדינת ישראל בפרט" (עמ' 168).
כאמור, בספר דברים הודגש מאד רעיון
הבחירה החופשית, והדבר נלמד מפסוקים
רבים. על הדיבור "רְאֵה אֲנִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של

הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי
שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

דף שבועי, גיליון 1230, פרשת דברים,
תשע"ז

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף